

PAPER DETAILS

TITLE: ÖMER LÜTFİ BARKAN VE TÜRK HUKUK TARİHİ

AUTHORS: Cihan OSMANAGAOĞLU KARAHASANOĞLU

PAGES: 413-439

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97720>

ÖMER LÜTFİ BARKAN VE TÜRK HUKUK TARİHİ*

Doç. Dr. Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu**

1. Giriş

Bazı bilim insanları, yaptıkları akademik çalışmalarla, bir insan hayatına bu kadar eserin nasıl sığmış olabileceğini düşündürürler; Ömer Lütfi Barkan da bu kişilerdendir.

Barkan, Fındıkoğlu (Ziyaeddin Fahri), Ülken (Hilmi Ziya), Unat (Faik Reşit), Tanpınar (Ahmet Hamdi) gibi, çalışmaları ve çalışma disiplini ile bir dönemin -Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sonrasında- sembol, örnek kişilerindendir (Cumhuriyet'in ilan tarihi olan 1923'te 20-21 yaşlarında gelecek vaadededen bir gençtir)¹.

O da kendi kuşağının diğer bazı temsilcileri gibi Ziya Gökalp'ten² etkilenmiş, Ziya Gökalp'le başlayan Fuat Köprülü ile devam eden fikir silsilesine, Türk İktisat Tarihi çalışmaları ile katılmış, çalışmalarında Ziya Gökalp'in *iktisadi Türkçülüğüne*³ ait ilkelerini unutmamıştır⁴.

Türk İktisat Tarihi alanında yaptığı çalışmaları, Türk Hukuk Tarihi disiplinine katkılarını da beraberinde getirmiştir. Bazı kitap ve makaleleri, Türk Hukuk Tarihi disiplininin temel kaynaklarından olma özelliklerini, halen devam

* *Dünden Bu Güne İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Tarihi Semineri'nde sunulmuştur.*

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı. (Makalenin son okumasını yapan Araş. Gör. Mahmut Esat Kalıpçı'ya ve Halil Berktaş'ın "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi" başlıklı makalesini ulaştıran Selim Karahasanoğlu'na teşekkür ederim.)

¹ Coşkun Çakır, "Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " **Doğu Batı Türk Düşünce Serüveni Akademidekiler**, yıl 3, sayı 12, (Ağustos Eylül Ekim 2000), s. 38.

² Barkan'ın önceki kuşaklardan devraldıklarının ifadesi, onun şu cümlelerinde de bulunmaktadır: "Yeni Türkiye'nin kültür davaları arasında milli tarihin bir Türk ilmi ve görüşü ile yeniden tedvinine teşebbüs nevinden muazzam bir iş de mevcuttur. Türk münevverinin cihan ve tarih görüşünü hazırlayacak olan ve tefekkür dünyamızı garp aleminin fikir inhisar ve kapitülasyonlarından kurtarmayı istihdaf eden bu büyük kültür davasının ehemmiyeti memlekette gün geçtikçe daha iyi idrak edilmektedir." (Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Tetkikler-Makaleler, C. I, yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000, s.253.)

³ Ziya Gökalp'in iktisadi Türkçülüğü için bkz: Cihan Osmanağaoğlu, **Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı**, 1.bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2008, s. 139-147.

⁴ Çakır, "Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s. 39

ettirmektedirler. Yine Barkan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı'nda (eski tabirle kürsüsünde), belli bir süre Türk Hukuk Tarihi dersleri vererek de bu alandaki katkısını devam ettirmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda yayınlanan makaleleri, Türk Hukuk Tarihi derslerini verdiği döneme rastlamaktadır. Türk Hukuk Tarihi disiplini içerisinde değerlendirilmesi gereken bu ve diğer bazı çalışmaları, söz konusu çalışmalarda yoğun akademik uğraş sonucunda ortaya çıkan düşünceleri, genel olarak Türk Hukuk Tarihi disiplini ve özel olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki Türk Hukuk Tarihi öğretimi bakımından önem taşımaktadır. Bu itibarla Barkan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi öğretiminin tarihçesinden bahsedildiğinde, adı anılmadan geçilemeyecek kişiler arasına da girmiştir.

Genel hatları ile bu şekilde ifade edilebilecek olan Barkan'ın Türk Hukuk Tarihi disiplini ile ilgisinin, hak ettiği değerlendirmeyi görebilmesi için, öncelikle onun akademik hayatına kısaca bakılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Devamla Barkan'ın, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersini vermesine ilişkin bir başlık açılmış, Türk Hukuk Tarihi disiplininin kaynakları arasına giren eserlerinin bir listesi verilmeye çalışılarak, Türk Hukuk Tarihi ders notları ayrı başlıkta incelenmiştir. Çünkü söz konusu ders notları, onun, Türk Hukuk Tarihi çalışmalarının (olması gereken) içeriğine ve metoduna ilişkin fikirlerini de ortaya koymaktadır. Sonraki başlıkta ise, yine Türk Hukuk Tarihi disiplini kapsamında değerlendirilebilecek bazı eserleri kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Barkan'ın Kısa Akademik Hayat Hikayesi

Barkan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi arşivinde mevcut personel dosyasındaki evrakta ifade edildiği üzere, Edirne, Rumi 1318 (1902-1903) doğumludur⁵. İlköğretimini, Edirne'de, Numune Mektebi'nde, Ortaöğretimini, Edirne Muallim Mektebi'nde yaptıktan sonra, 1922'de Edirne Gazi Paşa Mektebi öğretmenliğine atanmış, İstanbul Üniversitesi'ne kayıt olduktan sonra öğretmenlikten ayrılmıştır. Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra 1927'de, Edebiyat Fakültesi ve Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu olarak diploma almıştır. 1928'de Strasbourg Üniversitesi'ne gitmiştir⁶. Bu üniversitenin edebiyat ve hukuk fakültesindeki dersleri izlemiş, ikinci lisansını tamamlamış, mezun olmasının akabinde, 1931'de yurda dönmüştür⁷. Yurda dönüşünün ardından Eskişehir Lisesi, Felsefe ve Yurt Bilgisi dersleri öğretmenliğine atanmış, 1933'te (doktora yapmadan ve doçentlik tezi hazırlamadan)

⁵ Bkz: Ek 1.

⁶ Burayı *Annales* Ekolü ile tanıştığı çevre olarak da ifade etmek ve altını çizmek gerekir; zira bu ekolün kabulleri, Barkan'ın bilimsel çalışmalarını da etkilemiştir. (Çakır, "Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine" Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s. 41-43.) Söz konusu ekol için bkz: Peter Burke, Marc Bloch, Lucien Febvre vd., **Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde**, der: Ali Boratav, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2007.

⁷ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin arşivinde mevcut personel dosyasındaki evrakta "Strasbourg Üniversitesi'nden mezun" ifadesi kullanılmaktadır. (Bkz: Ek 1 ve Ek 6.)

öğretmenlikten, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne naklen geçmiş ve Türk İnkılap Tarihi Doçenti olmuştur. Daha sonra Edebiyat Fakültesi'nden İktisat Fakültesi'ne naklolunmuş, böylece Türk İnkılap Tarihi Doçentliği baki kalmak üzere, İktisat Fakültesi, İktisat Tarihi Doçentliğine atanmıştır (27 Ekim 1937). Doçentlik sınavlarını, Doçent olarak atanmasından sonra, 1939'da tamamlamıştır. Doçentlik tezini "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinde Toprak Meseleleri" üzerine hazırlamıştır. 1940'da profesör, 1950-52 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi dekanıdır. 1955'te Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kurmuştur. 1957'de ordinaryüs profesördür. 1973'te emekli olmuş, 23 Ağustos 1979'da vefat etmiştir⁸.

3. Barkan'ın İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi Dersini Vermesi

Türk Hukuk Tarihi dersini vermekte olan Sadri Maksudi Arsal'ın, 1940'da istifa ederek, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kadrosuna geçmesi ile söz konusu ders Ömer Lütfi Barkan'a verilmiştir.

Hukuk Fakültesi Dekanlığı'ndan Üniversite rektörlüğüne yazılan yazıda, Barkan'ın "Türk Hukuku Müesseseleri Tarihi ile meşgul olan, çalışkan ve hevesli bir genç olduğu, bu ders üzerinde muvaffak olacağının kuvvetle tahmin edildiği, Türk Hukuk Tarihi dersinin tedvin edilecek (kitap haline getirilecek, düzenlenecek) bir ders olduğu, bu dersin tedvininin Ömer Lütfi Barkan gibi bu sahada zevk ile çalışabilecek gençlerin işi olduğu"⁹ ifade edilmiştir. Böylece, 1940-1941, 1941-1942, 1942-1943 ders yıllarında Türk Hukuk Tarihi dersinin Ömer Lütfi Barkan tarafından okutulduğu Hukuk Fakültesi'ndeki Barkan'a ait dosyada bulunan evraklardan anlaşılmaktadır. Yine söz konusu dosyanın içeriğinde bulunan 30. II. Teşrin (Teşrinisani/Kasım) 1944 (30 Kasım 1944) tarihli yazıda da Barkan'ın Türk Hukuk Tarihi derslerini okutmak için atandığı görülmektedir¹⁰.

⁸ Barkan'ın hayat hikayesi ve akademik kariyeri için bkz: Halil Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan, " **Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XLI, sayı 1-4, (1985), s. 3-38; Ömer Lütfi Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, 1.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 9-10; Çakır, "Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s.37-38; Avni Özgürel, **Küllenen İzler**, 1.bs., İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2009, s.179-185; Hüseyin Özdeğer, "Ömer Lütfi Barkan, " **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I (Tıpkıbasım), yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000, s.XIII-XVI; Mübahat S. Kütükoğlu, "Ömer Lütfi Barkan, " **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1992, s.74-75; Halil Berktaş, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi, " **Toplum ve Bilim**, sayı 54, (1991), s. 40-41; Mübahat S. Kütükoğlu, "Hocalarım Cavid Baysun ve Ömer Lütfi Barkan" **Türk Tarih Kurumu - Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler Ankara 18-20 Mart 2010**, Ed. Mehmet Öz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 3.

⁹ Bkz: Ek II.

¹⁰ Bkz: Ek III, Ek IV, Ek V, Ek VI.

Hukuk Fakültesi tarafından Barkan'a yazılmış son iki yazıdan ilki 19.03.1947 tarihli ve Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nün toplantısının tehir edildiğine dairdir. En son yazı ise, 05.09.1949 tarihli ve "Evkaf-ı Ümem"¹¹ adlı eserin, Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'ne alınıp alınmaması konusunda, söz konusu eserin ilmi değerinin sorulmasına ilişkindir. Söz konusu durumun, Barkan, Ebül'ulâ Mardin, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ferit Hakkı Saymen tarafından değerlendirilerek, bir raporla dekanlığa bildirilmesi istenmiştir¹².

Hukuk Fakültesi arşivinde bulunan Barkan'a ait dosyadaki yazışmalardan anlaşıldığı üzere, 6 yıl kadar Barkan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersi vermiştir. Ancak Barkan'ın teksir şeklindeki, Türk Hukuk Tarihi ders notlarının üzerindeki tarihin 1951 olduğu da belirtilmelidir.

Barkan, ayrıca İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Ebül'ulâ Mardin'le birlikte Toprak Hukuku dersi de vermiştir¹³.

4. Barkan'ın Türk Hukuk Tarihi Disiplininin Temel Kaynaklarından Olan Eserleri

Barkan'ın binlerce sayfayı bulan eserlerine (kitap hacmindeki makalelerine, kitaplarına, kitap tanıtım yazılarına, Milli Eğitim Bakanlığı'nın -Maarif Vekaleti- İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı maddelere) bakıldığında, akademik çalışmalara özgülünmüş bir hayatla karşılaşmaktadır¹⁴.

Çalışma, Barkan'ın Türk Hukuk Tarihçiliğine hasredildiğinden, burada Türk Hukuk Tarihi kapsamındaki eserlerinin toplu halde dile getirilmesi yararlı olacaktır. Barkan'ın bu bağlamda öncelikle zikredilmesi gereken eseri, teksir halindeki Türk Hukuk Tarihi dersi için hazırlanmış olan ders notlarıdır¹⁵. Bu kapsamdaki diğer eserleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü." (Ülkü Mecmuası'nda 1937-38'de çıkmış bir dizi makaleden oluşmaktadır.)

- "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller. Malikâne -Divânî Sistemi." (Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nın ikinci sayısında 1939'da yayınlanmıştır.)

- "Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Meseleleri." (Çığır Mecmuası'nda, 1939'da yayınlanmıştır.)

- "Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri." (Çığır Mecmuası'nda, 1939'da yayınlanmıştır.)

- "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri: Kulluklar ve Ortakçı Kullar: A., İstanbul Haslar Kazasın-

¹¹ Mehmet Vamık Şükrü'nün *Tarih-i Evkaf-ı Ümem* adlı eseri, bugün İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

¹² Bkz: Ek VII, Ek VIII.

¹³ Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan," s.11.

¹⁴ Eserlerinin tümü için bkz: Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan," s. 3-38; Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C. I, s. XVIII-XXXIV; Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, s. 19-22.

¹⁵ Ö. Lütfi Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), İstanbul, 1951.

daki Ortakçı Kullar.” (İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası’nın birinci cildinin birinci sayısında 1939’da yayınlanmıştır.)

- “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri: B., Bursa ve Biga Civarındaki Kulluklar.” (İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası’nın birinci cildinin ikinci sayısında 1940’da yayınlanmıştır.)

- “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri: C., Rumelindeki Kulluklar ve Ortakçı Kullar.” (İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası’nın birinci cildinin dördüncü sayısında 1940’da yayınlanmıştır.)

- “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi.” (Tanzimat’ın yüzüncü yılı nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı – Maarif Vekaleti- tarafından yayınlanmış olan eserde, 1940’da yayınlanmıştır¹⁶.)

- “Türk Toprak Hukuku Tarihine Bir Bakış.” (Cumhuriyet Halk Partisi Konferansları serisinde 1940’da yayınlanmıştır.)

- “Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey’e Ait Kanunlar.” (Tarih Vesikaları Dergisi’nde bir yazı dizisi halinde, 1941’de yayınlanmıştır.)

- *XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Birinci Cilt: KANUNLAR.* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü tarafından 1943 yılında yayınlanmış, 2001’de İstanbul Üniversitesi tarafından tıpkıbasım halinde yeniden yayınlanmıştır¹⁷.)

- “Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Vakıflarının İdari-Mali Muhtariyeti Meselesi.” (Türk Hukuk Tarihi Dergisi’nde, 1944’te yayınlanmıştır. Ayrıca Vakıflar Dergisi’nde Osmanlı Devleti’ndeki vakıflara ait makaleleri yayınlanmıştır. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar” makalesi de bu çalışmalarından biridir ve Vakıflar Dergisi’nin ikinci sayısında 1942’de yayınlanmıştır.)

- *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihli*, isimli eser, Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte hazırlanmış, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü tarafından 1970’te yayınlanmıştır. (Söz konusu kitabın V-XXXIX sayfaları arasındaki kısım, Barkan tarafından kaleme alınmıştır¹⁸.)

- “Türkiye’de Servaj Var mı idi?” (Belleten’in yirminci cildinde 1956’da yayınlanmıştır.)

- “XVI-XVIII. Asırlarda Türkiye’de İnşaat İşçilerinin Hukukî Durumu.” (İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları’nın on dördüncü cildinde 1963’de yayınlanmıştır.)

¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi,” **Tanzimat I**, C.I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 321-421.

¹⁷ Tıpkı basısı yapılan bir diğer kitap da İktisat Fakültesi Mecmuasındaki makalelerinden oluşan **Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler- Makaleler** isimli kitaptır.

¹⁸ Barkan, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, s.22.

- "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)." (Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi'nin üçüncü cildinde, 1968'de yayınlanmıştır. Derginin üçüncü cildinin 5-6. sayısı Barkan'ın bu makalesine ayrılmıştır.)

Barkan'ın, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda yayınlanmış olan makaleleri ise ayrıca şu şekilde listelenebilir:

- "İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: I., Şer'i Miras Hukuku ve Evlâtlık Vakıflar." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın altıncı cildinde 1940'ta yayınlanmıştır.)

- "İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: II., Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın yedinci cildinde 1941'de yayınlanmıştır.)

- "İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: III., İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın yedinci cildinde 1941'de yayınlanmıştır.)

- "Hıfzı Veldet'in Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat Yazısının Tahlil ve Tenkidi." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın yedinci cildinde 1941'de yayınlanmıştır.)

- "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın on birinci cildinde 1945'te yayınlanmıştır)¹⁹.

- "Türkiye'de Sultanların Teşrii Sıfat ve Salâhiyetleri ve Kanunnâmeler." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın on ikinci cildinde 1946'da yayınlanmıştır.)

- "Zirâi Lejislasyon Hareketleri: İsviçre Medenî Kanununun Çiftçiyi Alakadar Eden Maddelerindeki Tadiller ve Zirâi Mülklerin Borçlarından Kurtarılmaları Hakkında 12 Aralık 1940 Tarihli Federal Kanun." (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın on ikinci cildinde 1946'da yayınlanmıştır)²⁰.

Yine Barkan, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu İslâm Ansiklopedisi'ndeki Avarız, Çiftlik, Kanun-name, Öşür, Tımar maddelerinin ve *Encyclopedia of Islam* (Leiden)'daki *Daftar-i Khakanî* maddesinin yazarıdır.

Barkan'ın bu çalışmaları, Türk Hukuk Tarihi kapsamında değerlendirilerek, tasnif edilmeye çalışılsa da, bu listenin dışında bırakılan çoğu çalışması, yine Türk Hukuk Tarihi disiplini için kaynak niteliğini korumaktadır. Örneğin *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan* olarak basılan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'nda, Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri" başlığıyla yayınlanan ders notunda geçen "esnaf cemiyetlerinin

¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.II, (Tıpkıbasım), yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000, s. 1330-1351.

²⁰ Barkan'ın bu başlıkta zikredilen makaleleri de dahil olmak üzere, makalelerinin çoğu, bazı eserlerde toplanarak bir araya getirilmiştir. Bkz: Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I ve II, (Tıpkıbasım), 2000; Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**.

idaresinde mühim vazifeleri olan kâhyalarla yeğit başılar, çarşı ve pazarları dolaşır ve ölçüleri, fiyatları ve imal edilmiş malın vasıflarını kontrol ederek mevcut nizamla aykırı hareket etmiş bulunanlara dayak, para cezası dükkânını kapatmak, hapis ve teşhir etmek ... gibi cezalar verebilirlerdi. Esnaf grupları bu gibi müeyyidelerin müessir bir şekilde tatbik edilmesini temin için, aralarında verdikleri kararları kadının mahkemesindeki deftere tescil ettirirler ve kadından ekseriya ‘nazm-ı umuru cumhur için’ istekleri ‘kabul edildi’ şeklinde bir karar alırlardı”²¹ ifadesi de Türk Hukuk Tarihi kapsamında değerlendirilmesi gereken tespitlerindendir. Bu itibarla Barkan’ın hemen hemen tüm çalışmalarının, doğrudan ya da dolaylı olarak, belirli bir noktada Türk Hukuk Tarihi disipliniyi ilgilendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

5. Barkan’ın Türk Hukuk Tarihi Ders Notları

Barkan’ın Türk Hukuk Tarihi disiplinine ilişkin bakış açısının tespiti için, Türk Hukuk Tarihi ders notlarının önemi ortadadır. Ancak bu çalışma değerlendirilirken ders notu olduğu unutulmamalıdır. Zira, Türk Hukuk Tarihi alanında ilgi gösterdiği konuların ayrıntıları, yazdığı makalelerinde -makalelerinde vardığı sonuçların dayanakları olarak kullandığı belgelerin de haşmeti ile birlikte- zaten mevcuttur. Ders notlarının asıl önemi, onun Türk Hukuk Tarihi disiplinine yaklaşımını göstermesindedir.

Tekser halindeki ders notları, Türk Hukuk Tarihi’nin kapsam ve problemlerine ilişkin bir girişle başlamakta, devamla dersin öngörülen kapsamı bağlamında, İslâmiyet’in kabulünden önceki Türk devletlerinin hukuk ve teşkilatlarının incelenmesine geçilmektedir; daha sonra İslâm Hukuku (fıkıh) üzerine bilgi verilmekte ve Osmanlı hukukunun ne kadar İslâm hukuk teorisi ile uyumlu olduğu tartışılmakta, Osmanlı kanunnamelerinden bahsedilmesinin ardından, Osmanlı Devleti’ndeki miri arazi rejimi anlatılmaktadır. Kısa başlıklarla, Osmanlı mali sistemi (vergileri), çiftçi sınıfların hukuki statüsü belirtildikten sonra, son başlık, Osmanlı İmparatorluğu’nda esnaf teşkilatına ayrılmıştır.

Türk Hukuk Tarihi ders notlarının planı, bu plan içinde varlık bulan başlıkların içerikleri ve alt başlıklar, şu şekilde dile getirilebilir:

Birinci bölümün başlığı, *İslâmiyyetten Önceki Türk Devletlerinde Hukuk ve Teşkilat*, ikinci bölümün başlığı ise, *Müslüman Türk Devletlerinde Hukuk ve Teşkilat*’tır. Barkan bu tasnif içerisinde ilk bölüme geçmeden evvel *Türk Hukuk Tarihi’nin Mevzu ve Problemleri* ve *Atlı Göçebelerin Yüksek Kültür ve Teşkilatçılık Kabiliyeti* isimli başlıklar açmış, bu konularda bilgi verdikten sonra birinci bölüme geçmiştir. Bu bölüm için, Sadri Maksudi Arsal’ın *Türk Tarihi ve Hukuk* (1947), Zeki Velidi Togan’ın *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, C.I (1946), L. Rasonyi’nin *Dünya Tarihinde Türklük* (1942), isimli eserlerine genel bir atıf yapmıştır.

Birinci bölümün alt başlıkları, Hunlar, Göktürkler, Orhun Kitabeleri, Göktürklerin Asya Tarihindeki Mühim Roller, Göktürk Devleti’nin Hukuki

²¹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri,” Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XLI, sayı 1-4, (1985), s. 42.

Müessese ve Teşkilatı, Uygurlar ve Medeniyete Hizmetleri, Uygur Alfabeti ve Uygur Edebiyatı, Uygurlardan Kalma Hukuki Vesikalar, Kutadgu Bilik(g), Divân-ı Lûgat-it-Türk, Moğollar Devrinde Hukuk ve Teşkilat, Moğol Fetihleri, Moğol İstilasının Mahiyeti ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi, Cengiz Yasası Hükümlerinin Tahlilidir.

Birinci bölümün alt başlıklarından Orhun kitabeleri için ayrı başlık açması, kitabelerin Türk Hukuk Tarihi disiplini içindeki öneminden kaynaklanmaktadır; Türklerin kendilerinden bahsettikleri, bilinen ilk kaynak niteliğindeki bu kitabeler, Türklerin devlet anlayışı, devlet yönetimi, hakanın görevleri, dolaşısı ile Türklerin İslâm dinini kabulünden önceki dönem bağlamında, *Türkler'de kanunun önemi* de dahil bir çok husus bakımından dikkate şayandır.

Uygurlar ise Barkan'ın ifadesi ile "medenileşmek, yüksek kültür ve kıymetlerini anlamak ve onları liyakatle yaşatmak ve terakki ettirmek bakımından Türklerin haiz olduğu yüksek kabiliyetin güzel bir misalini teşkil etmektedir(ler)"²². Yine Barkan *Uygurlar ve Medeniyete Hizmetleri* başlığında "Avrupa'dan asırlarca önce Çin'de, Kore'de, Uygurlarda matbaa mevcuttu; Turfan kazılarında... ağaçtan yapılmış birçok müteharrik Uygurca matbaa harfleri bulunmuştur"²³ demektedir. *Uygur Alfabeti ve Uygur Edebiyatı* başlığında ise, Uygur yazısı diye nitelendirilen yazının, aslında Türklere ve Türk Lisanına yabancı bir yazı olduğunu, Türkistan'a Maniheizm dinini getiren misyonerler tarafından getirildiğini, Moğol fatihlerin bu yazıyı milletlerarası diplomasi dili haline getirdiklerini, Timurlular devrinde Uygur yazısı ile gelişen Türkçe edebiyatın, İstanbul'da da ilgi uyandırdığını, Fatih Sultan Mehmet döneminde, sarayda Uygurcanın da öğretilmekte olduğunu, Fatih Sultan Mehmet'in Akkoyunlu beylerine gönderdiği Otlukbeli Fetihnamesi'nin, Uygur harfleri ile Doğu Türkçesi ile yazıldığını belirtmektedir. *Uygurlardan Kalma Hukuki Vesikalar* başlığı altında da Uygur toplumundan kalan hukuki vesikaları anlatmaktadır.

Türklerin, İslâm kültür sahasına girmeden evvel sahip oldukları hukuk ve teşkilatın özelliklerinin incelenebilmesi ve bu özelliklerini ne dereceye kadar koruyabildiklerinin anlaşılabilmesi için, Moğol hukukunun ve Cengiz Yasası'nın da dikkate alınması gerektiği fikrinde olan Barkan, *Moğollar Devrinde Hukuk ve Teşkilat* alt başlığını da birinci bölüm içine almıştır. Yasanın özelliği ve normlarının tespiti kolay olmadığından, yasanın oluşma tarzının ve uygulamada aldığı şekillerin anlatılabilmesi için, Moğol istilasının kısa bir tablosunun yapılması, ancak ondan sonra bu ad altında toplanan mevzuatın özelliğinin izah ve tahlilinin gerektiği fikrinde olan Barkan, Moğol fetihlerini, Moğol istilasının mahiyeti ve dünya tarihi bakımından önemini, Moğol istilasının Türk tarihi bakımından önemini belirtmiş, daha sonra Cengiz Yasası hükümlerinin tahliline geçmiştir.

Müslüman Türk Devletlerinde Hukuk ve Teşkilat başlığını taşıyan ikinci bölümün ilk alt başlığı, *Müslüman Türk Devletlerinin Hukukî Yapısı ve (İslâm Hukukundan Ayrı Bir Türk Hukuku Var mıdır?) Meselesi* şeklindedir. Burada da Köprülû'ye atıf yaptıktan sonra, başlıkta dile getirdiği sorunsalı tartışan Bar-

²² Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s.22.

²³ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s.25.

kan “nazari ve sistematik İslâm hukuku bilmeden, İslâm hukukunun İslâm aleminin değişik kısımlarında aldığı şekli incelemeyen Müslüman Türklerin hukuk tarihini gerektiği gibi anlamaya imkan yoktur”²⁴ diyerek, son zamanlara kadar Türk Hukuk Tarihi’nde yazı yazmış bazı yazarlara göre, İslâm kültür sahasında kurulmuş Türk devletlerinde, Türk milletinin hayatından, örf ve adetinden doğmuş, ayrı bir Türk Hukuku olmadığını, ifade edip, bu yanlış algılamaların nedenlerini yine Köprülü’ye atıfla, Türkler hakkındaki menfi telakkiler ile tarihi ve sosyolojik kültürden mahrumiyete dayandırmıştır. *Tarihi ve Sosyolojik Kültürden Mahrumiyet* başlığında, şimdiye kadar Türk Hukuk Tarihi ile uğraşanların, özellikle İslâm hukuk sisteminin tetkiki ile uğraşan medrese kafalı hukukçular olduğunu, geniş manası ile tarihi ve sosyolojik kültürden mahrum olan bu gibi araştırmacıların, Orta Zaman İslâm hukuku çerçevesinde bir Türk hukukunun var olup olmadığını aramak için nasıl davranmak gerektiğini düşünemeyeceklerini söyledikten sonra, Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeden önce kendilerine has hukuki kurumlarının bulunduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmektedir. En basit bir sosyoloji bilgisinin bile, ilkel cemiyetlerin kendi bünyeleri ile uygun hukuki kurumlara sahip olduklarını kabul edeceğini, Türkler gibi eski zamandan beri büyük siyasi heyetler kurmuş bir milletin, yalnız özel hukuk değil, kamu hukuku bakımından da kendisine özgü kurumlar meydana getirmiş olmasının doğal olduğunu ifade etmiştir²⁵.

Yine İslâmiyet öncesi Türk kurumlarının ve fıkıhın (İslâm hukukunun) incelenmesi gerektiğini belirterek, *fıkıh* hakkında açıklamalarda bulunmuştur. *Kuran-ı Kerim*’in bir *hukuk mecellesi* olmaktan çok, ruhani kanunları içeren bir itikat kitabı olduğunu, Kuran’da bulunmayan hukuk kurallarının, üç asır içinde oluştuğunu, oluşuktan sonra da mukaddes, değişmez dinî bir otorite kazandıklarını, ancak sadece kamu hukuku alanında değil, özel hukuk sahasında dahi yöneticilerin, istedikleri gibi hareket imkanı bulabildiklerini, bu şekilde şer’i hukukun yanında örfi hukukun da uygulama alanı bulduğunu, vakıf sistemi ve toprak sistemini örnek göstererek belirtmiş, daha sonra *İslâmî Denilen Hukuk Kaidelerinin Hicretin İlk Üç Asrı Zarfında Teşekkül ve İnkişafı Tarihi* başlığı altında, İslâm hukukunun kaynaklarını anlatmaya başlamıştır.

²⁴ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 54.

²⁵ Atfından da anlaşıldığı gibi, Barkan, İslâm hukuku ve bu hukuk sisteminin Türk toplumlarının hukukuna etkisi konusunda, Fuat Köprülü’nün fikirlerini ve değerlendirmelerini dikkate almıştır. Türk Hukuk Tarihi ders notlarında ifade edilen bu değerlendirmeler, Köprülü tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “En basit bir sosyoloji bilgisiyle mücehhez olan bir kafa bile, iptidai cemiyetlerin dahi kendi bünyeleriyle mütenasip hukuki müesseselere malik olduğunu bilir. Türkler gibi eski zamanlardan beri büyük siyasi heyetler kurmuş bir milletin ise, yalnız hususî hukuk değil; bilhassa amme hukuku bakımından da kendine has müesseseler vücuda getirmiş olması gayet tabiidir.” Yine Köprülü “İslâmın ilk patriyarkal devri istisna edilecek olursa ... nazari ve ideal sistem hiçbir zaman tam olarak tatbik edilememiş” demektedir. (Bu bağlamda Fuat Köprülü’nün görüşleri için bkz: M. Fuad Köprülü, “Orta zaman Türk Hukukî Müesseseleri İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?” **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, ed: Orhan F. Köprülü, 2.bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 14-15, 18, 20-22. Ayrıca Köprülü’nün hukuk tarihçiliği hakkındaki bir inceleme için bkz: Mehmet Akman, “Fuat Köprülü’nün Hukuk Tarihçiliği,” **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, sayı 4, (2007-Güz), s. 7-14.)

Bu başlığın ilk alt başlığı İslâm hukukunun temel kaynağı olan Kuran'a ayrılmıştır. Sonraki alt başlıklar ise "İslâm hukukunun kaynaklarından birisi olarak sünnet ve hâdis", "İslâm hukukunun kaynaklarından üçüncüsü olarak, ümmetin icmaı (consensus)" dur. Daha sonraki başlık "hukuk ilmi fıkıh (Juris prudentia)"dır. Bu başlıkta da kıyastan, dolayısı ile içtihadattan kısaca bahsettikten sonra, kıyas, rey, icma yolları ile bazı büyük hukukçuların ulaştığı neticelerin, sistemli bir şekilde bir araya getirilmesiyle, ayrıntılı fıkıh kitaplarının meydana çıkmaya başladığını belirtip, ihtilaflar ve mezheplerin oluşumları ve nitelikleri hakkında da gerekli bilgileri vermiştir. Malikilik mezhebinden kısaca bahsettikten sonra, Hanefi mezhebine geçmiş, Hanefi mezhebi bağlamında, Ebu Hanife'nin hukuk ilmine katkıları üzerinde durmuş, daha sonra Şafilik ve Hanbelilik mezhebinin anlatmıştır. En ayrıntılı üzerinde durduğu mezhep, Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefiliktir. Devamla, İslâm fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilaflardan bahsetmiş, örf ve adet, istihsan gibi yan delillerden de söz ettikten sonra, müctehitlerin derecelerini belirtmiştir. İctihat kapısının kapandığı varsayımının kabulünü de siyasi gerekçesini dikkate alarak şu şekilde ifade etmektedir: "Teşkilatlı bir devlet idaresi, herkesin kendi içtihatlarında serbest olduğu bir fikir hürriyeti içinde memleketin hukuk nizamını, tehlikeye koyacak yerde halkın işlerini değişmez kanunlar halinde tespit edilmiş yeknesak bir hükümler sistemi içine sokmağı amir bulunuyordu. Bu nedenle hükümdarlar tarafından tayin edilmiş kadılar, kararlarını tâbi oldukları mezhebe göre vermek zorunda bırakılırlardı"²⁶.

Mezhep taassubunu dile getirirken, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'de dahi Hanefi mezhebinin dışına çıkılamamasından bahsetmiştir.

Sonraki başlık, *Fıkıh Hakkında Verilmiş Hükümler Muhtelif İslâm Memleketlerinde Fıkıhın Tatbik Derecesi* şeklindedir. İslâm hukuk kurallarına, dinî, kutsal karakter atfedilerek, değişmez nitelikte görülmelerine rağmen, bu kuralların, zamanla, birkaç hukukçu neslin bireysel içtihat ve gayretleri ile ortaya çıktıklarını, zaman ve mekan içinde esaslı farklar gösterdiklerini dile getirdikten sonra, bu durumun devlet teşkilatında, saray hayatında, vergi ve toprak meselelerinde kendisini gösterdiğini, ayrıca İslâm dininin sahasına girmiş toplumların, İslâm dininin kabulünden önceki örf ve adetlerinin, İslâmî bir renk altında varlıklarını devam ettiklerini belirtmiş, İslâm devletlerindeki *örfi kaza*dan bahsettikten sonra, Moğol hakimiyetinde *yasanın* ön plana çıktığını, İlhanlılar döneminde, şer'i vergilere tamamen aykırı vergiler koyulduğunu ifade etmiştir.

İkinci Bölümün en önemli başlıklarından birisi, *Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi*'dir. Bu başlıkta, diğer çeşitli çalışmalarında da dile getirdiği düşüncelerini ifade etmiştir. Örfi hukukun, İslâm devletlerinde, dolayısı ile Osmanlı Devleti'nde nasıl varlık bulduğunu anlatmıştır. Barkan'ın ifade ettiği üzere, İslâm hukukçuları, sultanları (devlet başkanlarını), Şeriat'ın esas hükümlerinin açık bir şekilde aksini emretmediği ve kamu yararının gerektirdiği durumlarda, örf ve adete uyarak ya da bizzat kanun koyma yolu ile devletin esas nizam ve teşkilatında, idare usullerinde, yenilikler yapmak konusunda serbest saymaktadırlar. Böylece İslâm devletlerinde, Şeriat'tan ayrı bir hukuk sahası oluşmuş ve gelişmiştir. Bu itibarla İslâm devletle-

²⁶ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 94.

rinden birisinin hukuku araştırılırken, fıkıh kitaplarında yazan (ilahi olduğu farz edilen) nazariyenin bilinmesi yeterli değildir. O toplumda uygulanan hukuk kurallarının da incelenmesi gerekir. Çünkü sultanlar tarafından kanun koyma yolu ile geliştirilen örfi hukuk alanı mevcuttur.

Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseseleri Tarihinde İslâm Hukukuna Ait Esasların Mevki ve Mahiyeti başlığının alt başlıklarından ilki ise *Bâriz Bir Hukuk ve Kitap İkiliği* şeklindedir. Bu başlıkta Barkan, Osmanlı Devleti'nde örfi hukuk, şer'i hukuk ikiliğinden bahsetmiş ve örfi hukukun "eski Türk Devletlerinden geçen bir idarecilik geleneği ya da fethedilen ülkelerin vergi teşkilat ve usullerini aynen korumak kaidesi gibi kuvvetli iki sebebin etkisi altında geliştiğini"²⁷ ifade etmiş, on yedinci yüzyıldan sonra ise örfi hukukun alanı daralırken, şer'i hukuk alanının genişlediğini söylemiştir. Bu başlığı takip eden başlıklardan bir diğeri *Kanun ve Kanunnâme Fikri*'dir. Burada da hükümdarların emir ve fermanları, tımarlı sipahilerin hak ve vazifeleri, devşirme sistemi anlatılmaktadır.

Sonraki başlıklar ise, *Türk İstilasının Genel Karakteri, İmparatorluk Nizamının Balkan Memleketleri İçin Getirmesi Bahis Mevzuu Olan Yenilikler, Miri Arazi Rejimi ve İmparatorluğun Kendisine Mahsus Nizamı Kurması Hakkındaki Yardımları, Sipahi Tımarının ve Miri Arazi Rejiminin Soysuzlaşmış Şekilleri ve Çiftlikler, Maliye Sistemine Ait Hususiyetler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Teşkilatı* şeklindedir.

Barkan, *Türk İstilasının Genel Karakteri* başlığında, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki değerlendirmelerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması teşebbüsünün büyük Türk tarihinin bir devamı, Türk akınlarının hazırladığı geniş iskan ve kolonizasyon hareketlerinin son tahakkuklarından birisi olduğunun dikkatten kaçırılmaması gerekliliğini dile getirmektedir. *İmparatorluk Nizamının Balkan Memleketleri İçin Getirmesi Bahis Mevzuu Olan Yenilikler* başlığında ise, Osmanlı Devleti'nin kendi devlet otoritesine rakip olabilecek ve imparatorluğun alemşümül (evrensel) olmak eğilimleri gösteren kuvvet gösterilerinde hızını kesecek, her türlü soy ve toprak asaletini kökünden sökecek tedbirleri aldığını belirtmektedir²⁸. Yine bu başlık altında, Osmanlı arazi hukukunun kökeni için Anadolu beyliklerine giderek, Anadolu beyliklerinde toprakların çoğunluğunun ufak malikaneler veya evlatlık vakıflar şeklinde olduğunu ifade ettikten sonra, bu durumu, toprak ilişkilerinin soysuzlaşması olarak değerlendirmiştir. Devamla, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu ilk dönemlerde, yarıcılara tesadüf edildiğini, beylerin doğrudan doğruya işlettikleri topraklar üzerinde kulluk ve angaryanın var olduğunu söylemiştir. Halbuki imparatorluk düzeni, beylere ait toprak mülkiyeti anlayışını yıkmaya çalışmış, kendi düzeninde yeri olmayan soy ve toprak asaletini devam ettiren malikane sisteminden, padişah dirligine, daha doğrusu sipahi tımarlarına geçişe eğilimli olmuştur. Böylece toprağa ve o toprağın getirdiği zenginliğe sahip beylerden ziyade, toprağın vergilerinden pay alan *gelirci memur* (sahib-i arz) sınıfı öngörülmüştür. Bu sistemde, sadece sipahiler değil, malikane sahipleri dahi, köylüye angarya yükleyemezlerdi. Böylece angarya lüzumsuz hale gelmiş, şahıslara

²⁷ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 105.

²⁸ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 114.

borçlu olunan özel hizmetler şiddetle men edilmiştir. Barkan bu tespitlerine, Osmanlı Devleti'nin, arazi sistemini bu şekilde düzenleyebilmesinin arka planındaki ekonomik ve demografik unsurlardan yola çıkarak varmaktadır.

Miri Arazi Rejimi ve İmparatorluğun Kendisine Mahsus Nizamı Kurması Hakkındaki Yardımları başlığında ise, miri arazi sistemini açıkladıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hakimiyetinin bir feodal rejim uygulaması olmadığını belirtmiştir. Ancak altı asırlık uygulamanın bir müddet sonra yozlaşması da doğaldır. Bu bağlamda bir sonraki başlık *Sipahi Tımarının ve Miri Arazi Rejiminin Soysuzlaşmış Şekilleri ve Çiftlikler*'dir. "Soysuzlaşan her şey gibi, Türk toprak rejiminde de miri denilen kısımlar üzerinde hususi çiftlikler kuruldu ve toprak mütegalibinin eline geçti"²⁹ diyen Barkan, bu başlıkta, Osmanlı arazi sisteminin yozlaşmasını anlatmaktadır. Bu bozulmayla beraber "Osmanlılardan evvelki zamanlara ait eski feodal nizamın hortlakları"³⁰ meydana çıkmıştır.

Maliye Sistemine Ait Hususiyetler başlığında Barkan, Osmanlı Devleti'nin maliye sistemini, devletin topladığı vergi çeşitlerini anlatmakta, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü* başlığında da Osmanlı Devleti'nde serf niteliğinde kişilerin olup olmadığını tartışmaktadır. Osmanlı reayasının, serf niteliğinde olmadığını, serf niteliğindeki kişilerin, Osmanlı Devleti'nde "ortakçı kul" statüsünde bulunabileceğini, ancak on altıncı yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde ortakçı kullara rastlanmadığını belirtmektedir.

Barkan son başlığı ayırdığı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Teşkilatı*nda, Osmanlı Devleti'nin esnaf teşkilatlarını anlatmaktadır.

6. Barkan'ın Türk Hukuk Tarihi Disiplininin Temel Kaynaklarından Olan Diğer Bazı Eserlerinin İçerikleri

Barkan'ın, XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Birinci Cilt: KANUNLAR³¹ isimli eserinin literatüre katılmasında tahrir kayıtlarının önemli rolü vardır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü bünyesindeki tapu- tahrir defterlerinin başlarında yer alan sancak kanunnamelerinin, diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi neticesinde bu eser ortaya çıkmıştır³².

Bu eserde Barkan, Hudavendigâr Kanunnamesi'ne gelmeden evvel (transkripsiyonu verilen ilk metindir) *Osmanlı Kanunnameleri* başlığı ile doku-zuncu sayfadan başlayan, 72 sayfalık giriş yazmıştır. Burada Barkan'ın Osmanlı hukukuna ilişkin tespitleri ile karşılaşmaktadır. Türk Hukuk Tarihi ders notlarında ifade ettiği gibi, bu eserde de örfî hukuk, şer'î hukuk ikiliğinden bahsettikten sonra, Osmanlı kanunnamelerinin özelliklerinin üzerinde durmuş, fetva sistemi bağlamında Osmanlı kanunnamelerinin değerlendirmeye

²⁹ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 120.

³⁰ Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s. 122.

³¹ Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar**, C. I, yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001.

³² Çakır, "Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan," s. 47.

sini yapmış, Osmanlı şeyhülislamlarının, Osmanlı padişahlarının yasama yetkisine katkısının olup olmadığını sorgulamış, Ebussuud Efendi'nin, örfi hukukun şer'i hukukla meşrulaştırılmasındaki rolünü dile getirmiştir.

Osmanlı hukukundaki şer'i ve örfi hukuk ikiliği konusunda "Türkiye'de öteden beri şer'i ve örfi hukuk olmak üzere iki çeşit hukuk son zamana kadar yan yana hakim olmuştur. Evlenme, boşanma miras konularında şer'i hukuk uygulanmış ama devlet bu konuda da şer'i hukuku bertaraf edebilmiştir"³³ şeklinde fikrini ifade eden Barkan, Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun ve şer'i hukukun alanlarını belirtmiştir. Ayrıca devletin (klasik dönem bağlamında) miri toprak rejimi üzerindeki miras kuralları (adi intikal kuralları) ile şer'i miras hukukunu bertaraf ettiği fikrindedir³⁴.

1940'da yayınlanmış olan Tanzimat armağanı nedeniyle, *Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler* başlığı ile yazdığı yazıda, kitaptaki bazı makaleleri eleştirirken "bizim bildiğimize göre" diyerek, bir ironi ile başlamış ve devam etmiştir: "Osmanlı İmparatorluğu'nda kanunlar, büyük bir imparatorluğun idaresi için padişahlar tarafından vaziyete göre ittihaz edilen ve icabında değiştirilen tedbirler, bir araya getirilmiş padişah fermanlarından başka bir şey değildir ve bu itibarla devlet reislerinin temsil ettikleri mutlak salâhiyet, ve otorite prensibini tahdit etmek şöyle dursun onu ifade ederler"³⁵. Fındıkoğlu'nun (Ziyaeddin F.) "Tanzimat'tan evvel asıl kanunu yapan Allah'tır" ifadesine karşı söylediği bu sözleri de onun genel olarak Osmanlı hukuku, özel olarak Osmanlı Devleti'nde uygulanan bazı hukuk normlarının (kanunnamelelerin) kaynağı hakkındaki fikrini göstermektedir.

Bir çok Osmanlı kanunnamesi üzerinde çalışan Barkan, kanunnamelelerin geçerli olduğu coğrafi ve zümrevi alana ilişkin olarak, tüm imparatorluğu kapsamına alan tek bir kanunnamenin imkansızlığından bahsetmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde kanunlar, zümrelere ve bölgelere göre değişirler. XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Birinci Cilt: KANUNLAR'da Suriye, Mısır, Adalar, Macaristan ve Azerbaycan dahil, tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yörelerine ait kanun metinlerinin, zirai örf ve adetleri gösterdikleri gibi, fetihten önceki Türk-İslâm devletlerindeki ve hatta bazı Hristiyan ülkelerindeki zirai düzen ve vergileri de yansıttıklarını belirtmektedir³⁶.

Osmanlı kanunnameleri bağlamındaki fikirleri kendi cümleleri ile şu şekilde aktarılabilir:

"Umumiyetle bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda ona hususî şekil ve çatısını veren esas teşkilât ve idare kanunları, *Şeri'at kaidelerinden istidlâl veya istihraç yolile ve derhal sistemli ve her sahaya ait şümullü mufassal*

³³ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I, s. 267-268.

³⁴ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I, s. 268.

³⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler," **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I, s. 266.

³⁶ Barkan, **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar**, s. VI, LIV.

kanunlar çıkarmak suretile vaz'edilmiş değildir. Bu hususlara ait mevzuat ve ahkâm, an'ane ve tecrübeden alınan ilhamlara göre, idarî tedbirler ve emirler halinde verilmiş fermanlar vasıtasile, *yavaş yavaş* ve *parça parça* ilân edilmiştir...Bu suretle her yeni vaziyet karşısında her hangi bir meseleye bir hal şekli bulmuş olmak için verilen *her emir, ferman tarzında münferit bir kanun* mahiyetini arzemiştir. Bundan sonra, aynı sahaya ait olup muhtelif tarihlerde verilmiş olan emir ve fermanların yavaş yavaş bir araya getirilmesi suretile muayyen bazı sahaların *hususî* kanunların veyahut kanunnâmelerinin teşkil edildiği tahmin edilebilir. Daha sonra, bu kanunların da bir araya toplanması suretile *umumî bir kanunnâmenin* veyahut muayyen bir devirde Osmanlı İmparatorluğunda tatbik edilen belli başlı kanunların bir kolleksiyonun (Külliyatının) meydana çıktığı görülmektedir. Bu suretle meydana getirilen ilk askerî ve siyasi kanun dergisinin birinci Murad devrinde ve onun emrile Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından meydana getirildiği zannedilmektedir. Her ne kadar ilk devirlere ait olup umumiyetle dirliklerin ahvâline, malî meselelere ve teşrifâta... hulâsa, umumî Devlet idaresinin her kısmına ait emirleri ihtiva eden bu çeşit dergilerden hiçbirinin metni bugün bizim elimizde yoksa da ameli ve idarî zaruretlerle muhtelif kanunları bir arada ve yazılı bir şekilde toplamak ihtiyacının her devirde duyulmuş ve bu maksatla bir çok kanun mecmualarının meydana getirilmiş olacağı muhakkaktır. Nitekim, en eski tarihli kanunnâme metni olarak elimizde bulunan ve bilhassa bazı teşrifât ve ceza meseleleriyle bir kısım sivil kanunları ihtiva eden Fatih Kanunnamelerinin de bazı parçalarının daha eski tarihli kanun dergilerinden devşirilmiş olduğu tahmin edilebilir. Daha sonra gerek hususî teşebbüslerle ve gerek resmî emirlerle daha bir çok kanun dergileri meydana getirilmiştir. Bunlar arasında Kanunî Süleyman, İkinci Selim, birinci Ahmet ve dördüncü Murat devirlerinde toplanmış oldukları tespit edilebilen bir takım kanun mecmuaları bugün bizim elimizde mevcuttur³⁷.

Ekrem Hakkı Ayverdi ile yayınladığı *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli* isimli eserde Barkan, büyük sultan ve vezir vakıflarının, evlatlık vakıflarının, para vakıflarının hukuki durumunu bu defterde bulunan 2515 vakıf kaydından hareketle incelemiş ve söz konusu vakıfları İslâm hukuku bağlamında değerlendirmiştir³⁸. İncelediği vakıf türlerinden, paranın vakfedilmesi ile ortaya çıkan para vakıflarının, vakıf parayı borç vermek suretiyle işleterek, verdiği borcu belli miktar fazlalıkla geri alması neticesinde, bu fazla miktarın faiz (riba) hükmünde olup olmadığı meselesi, Barkan'ın Osmanlı hukukunun ne derece şer'î nitelik taşıdığına ilişkin sorgulamalarının temel dayanak noktalarından birisidir. Bu bağlamda, para vakıfları hakkındaki hukuki değerlendirmelerini, birinci derece kaynaktan, 1546 tarihli İstanbul vakıfları tahrir defterinden yola çıkarak yapmıştır³⁹. *Hile-i şer'iyyeden* bahsedip şer'î muameleyi anlattıktan sonra, "bu hususta dikkate şâyan olan... bir çok vakıf-

³⁷ Barkan, **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar**, s. XX-XXI.

³⁸ Ömer Lutfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970.

³⁹ Barkan, Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, s. XXX-XXXVIII.

larda hayır işine tahsis edilen gelir kaynağının bâzan münhasıran fâizle işletilecek paralardan teşekkül etmiş olmasıdır”⁴⁰ demektedir.

Büyük sultan ve vezir vakıfları için yaptığı tespit ise şu şekildedir: “Vakfedilen şey ne toprağın rakabesi ve ne de tasarruf hakkıdır. O topraktan ve de toprak üzerinde yaşayan kişiden alınması mutad olan vergilerdir. Bu nedenle sultan ve vüzera vakıfları, miri aidatı bir hayır cihetine tahsis edilmiş olan müstakil bir bütçe ile muhtar bir hukuki şahsiyet haline sokulmuş, tesisler addedebiliriz”⁴¹. Barkan’ın tespiti ile bu vakıflar, kamu hizmetleri ve sosyal yardım kurumları şeklinde, genellikle devlet bütçesinden görülmesi lazım gelen işlere tahsis edilmiş hayır tesisleridir. Bu tür vakıfların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gereken gelir, çok zaman devlete ait vergi kaynaklarından ayrılp tahsis ve vakfettirilmiştir. Söz konusu belirlemeyi, vakıf senetlerindeki ifadelerden yola çıkarak yapmış, vakıf reayasının dış müdahalelerden kurtularak rahat çalışması, vakıf mütevellilerine bu vakıflarda inzibati yetkiler tanınması gibi konulara da değinmiştir⁴².

Evlatlık vakıflarla ilgili ulaştığı sonuçlar ise şu cümlelerinde bulunabilir: “Misallerin çoğunda ‘şart-ı vakıf’ın İslâm miras hukukunu her-hangi bir surette tahdit ve tâdil etmiş bulunduğu görülmektedir. Bu suretle vakfı yapan bazı mirasçılardan mal kaçırmakta ve mallarını gelirini kendi ölümünden sonra da Şeriatin ana-kaynağını teşkil eden Kur’ân’ın büyük bir açıklıkla tâyin ettiği miras kaideleri haricinde ve kendi istediği şekilde dağıtmaktadır”⁴³.

Bu eserleri ile birlikte, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası’ndaki makaleleri dikkate alındığında Barkan’ın, Osmanlı kanunnameleri, Osmanlı Arazi Hukuku dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde toprak -arazi- üzerindeki tasarruf ve miras hakkı, bu konuda şer’i hukuktan ayrı düşen uygulamalar, genel olarak Osmanlı hukukunda şer’i, örfi hukuk ikiliği, hangi alanlarda şer’i, hangi alanlarda örfi hukukun yürürlükte olduğu, vakıf, feodalite konularında yoğunlaştığı görülmektedir.

Barkan’ın Osmanlı Devleti’nin feodal yapıda bulunup bulunmadığına ilişkin tartışmalar sırasında dile getirdiği fikirleri de tartışılmıştır. Zira, Barkan’a göre Osmanlı Devleti feodal bir rejime sahip değildir. Osmanlı Devleti’nde köylüler, serf niteliğinde değildir; bunu söylerken ortakçı kulların da varlığına dikkat çeker; zamanla sistem angaryaya ihtiyaç bırakmamıştır. Yine Barkan’a göre, Osmanlı İmparatorluk düzeni, aristokratik sınıfa yer vermemiştir, eski Türk beylerinin savaşlarda soyu tüketilmiş, hukuki statüleri bağlamında köle-memurlar, kapı kulları yetki sahibi yapılmıştır. Barkan’ın bu belirlemeleri, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin insan unsurunun hukuki niteliğine ilişkin belirlemelerdir.

İlk tereke çalışmasını da yapan odur. *Edirne Askeri Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)* isimli, kitap hacmindeki makalesinde de çalışmasında kullandığı belgeler, yani tereke defterleri üzerine bilgi verdikten sonra, İslâm miras hukukuna ilişkin kuralları açıklamış, köleler için ayrı bir başlık

⁴⁰ Barkan, Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, s. XXXIV.

⁴¹ Barkan, Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, s. XVIII.

⁴² Barkan, Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, s. XVIII- X

⁴³ Barkan, Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, s. XXV.

açtıktan sonra, para vakıflarından bahsetmiş, askeri sınıftan kişilerin çiftlikleri üzerinde durmuş, askeri sınıf mensuplarının ticaret ve sanayi ile ilgilerini dile getirmiştir⁴⁴.

Türk İktisat ve Hukuk Tarihi alanında çalışmalar yaptığı gibi, bu çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardan hareketle, yaşadığı dönemin meseleleri hakkında da fikirlerini dile getirmiştir. Örneğin *Zirai Lejislasyon Hareketleri: İsviçre Medenî Kanununun Çiftçiyi Alakadar Eden Maddelerindeki Tadiller ve Zirai Mülklerin Borçlarından Kurtarılımları Hakkında 12 Aralık 1940 Tarihli Federal Kanun* başlıklı makalesi, Türk Medeni Kanunu'nun kaynak kanunu olan İsviçre Medeni Kanunu'nun, çiftçiyi ilgilendiren maddelerinin yeni şartlara uygun hale getirilmek için devamlı değiştirilmesine rağmen, Türk Medeni Kanunu'nun paralel maddelerinin, yirmi yıldan beri ölüm sessizliği içinde bir kenara bırakıldığı eleştirisi ile yazdığı bir yazıdır⁴⁵. Makalede *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Türkiye'de Zirai Bir Reformun Esas Meseleleri* ismi altında yayınladığı bir etütte, İsviçre Medeni Kanunu'nda yapılan değişikliklerin Türkiye'yi niçin ilgilendirdiğini belirttiğine de vurgu yapmaktadır. Zira araştırmalarını tarih alanında yaparken, bu araştırmaların yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sorunlarına da ilaç olmasını istemiştir. Şöyle ki Osmanlı Devleti'nin arazi rejimini çalışırken, Cumhuriyet döneminde yapılması planlanan toprak reformu ve çiftçiyi topraklandırma kanunu hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun hazırlanmasında gerekli tetkik ve rakamsal araştırmaların yapılmadığını söyleyerek, sosyal ve iktisadi alana devletin müdahalesinin bir büyücü gibi değil, bir fizikçi gibi olması gerektiğini, plansız ve programsız devletçiliğin işlerin çıkırından çıkmasına sebep olacağını belirtmiştir⁴⁶.

Sonuç

Barkan'ın çalışmalarının içeriği, sadece bir İktisat Tarihi alimi ile değil, Türk Hukuk Tarihi alimi ile de karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Araştırmaları, Türk İktisat Tarihi'ne yönelirken, diğer bir yandan da Türk Hukuk Tarihi çalışmaları halini almıştır. Çünkü disiplinler arası ilişkilerin farkındadır. Belirli bir konuda yetkin olmak ve orijinal eserlere ulaşabilmek için, araştırılan o konunun diğer yönlerine de bakmak gerektiğinin üzerinde durur. Tarih öğretmenleri, sanat tarihi, arkeoloji, içtimai ve iktisadi tarih, sosyoloji, felsefe, edebiyat tarihi gibi dersleri görmüş olmalıdırlar. Zira Türk tarihi, savaşlar ve anlaşmalar, bir hanedan tarihi değildir. Türk tarihi dolayısı ile Türk Hukuk Tarihi incelenirken, sosyal, ekonomik, demografik, dinsel (şöz konusu

⁴⁴ Söz konusu makale için bkz: Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659), " **Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C.III, sayı 5-6, (1966), s. 1 vd.

⁴⁵ Söz konusu makale için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Zirai Lejislasyon Hareketleri: İsviçre Medenî Kanununun Çiftçiyi Alakadar Eden Maddelerindeki Tadiller ve Zirai Mülklerin Borçlarından Kurtarılımları Hakkında 12 Aralık 1940 Tarihli Federal Kanun, " İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XII, sayı 1, (1946) s. 209-237; Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.II, s. 1352-1380.

⁴⁶ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler**, C.I, s. 427.

tarihi etkileyecek tüm boyutları) bağlamında incelenmelidir. İstatistik ilminden, nüfus istatistik ve bilgilerinden de yararlanılmalıdır. Bu doğrultuda kendisi de Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin değerlendirme yaparken, o dönemin demografik yapısından, Anadolu topraklarındaki nüfus hareketliliğinden, bu nüfusun niteliklerinden yararlanmıştır. Türk Hukuk Tarihi'ne ilişkin ders notlarında bu görüldüğü gibi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri"⁴⁷ isimli makalesinde de onun çalışma yöntemi kendisini göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu konuda Fuat Köprülü'nün başlattığı çalışmalar, Barkan'a da kaynaklık etmiştir. Türk Hukuk Tarihi ders notlarında da öncelikle atıf yaptığı kişi Köprülü'dür. Çok sayıda devlet kuran Türklerin Osmanlı Devleti'ni kurarken Rumlara ihtiyaçları yoktur. Osmanlı Devleti Selçuklu Devleti'nin mirası üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğindedir. Bu doğrultuda "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri" makalesinde Barkan, Ahi teşkilatının Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerindeki rolünden de bahseder⁴⁸. Tarih araştırmalarında takip edilmesi gereken metodu belirtirken, kendisi de bu metodun takipçisi olmuştur ki biraz önce değinilen Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin Barkan'ın yaklaşımı, Annales ekolünün metodunu yansıtmaktadır⁴⁹. Kurucuları Marc Bloch ve Lucien Febvre olan, mensupları arasında Fernand Braudel, Emmanuel Le Roy Ladurie'nin de bulunduğu bu ekol taraftarlarına göre "eğer tarihe yeniden kan verilmesi gerekiyorsa, bu, ancak coğrafya, linguistik, ekonomi, demografi, siyaset bilimi... psikoloji ve benzeri beşeri bilim dallarının fethedilmesiyle... mümkün kılınabilirdi"⁵⁰. Böylece Barkan, incelemelerinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu, nasıl bir miras devraldığını, kurulduğu dönemin ekonomik-demografik şartlarını, toprak sistemini, söz konusu sistemin gelişimini ve onun ifadesiyle *alemşümül* bir imparatorluğa dönerken aldığı şekli ortaya koymaya çalışmıştır. Bu incelemeler onu, Osmanlı Devleti'nin pozitif hukukunu da araştırmaya itmiştir. Strasbourg'da aldığı hukuk derslerinin bu araştırmalarında ona gereken yetkinliği sağladığı anlaşılmaktadır. Zira çalışmalarında yararlandığı kanunname ve arşiv vesikalarının sadece transkripsiyonu yapıp, yayınlamakla kalmamış, birinci derece kaynak niteliğindeki bu belgelerden hukuki sonuçlar çıkarmıştır. Böylece Türk İktisat Tarihi'ni, Osmanlı Devleti'nin iktisadi sistemini incelerken, söz konusu sistemin dayandığı hukuk normlarını da incelemiş ve değerlendirmiş oluyordu. Bu bağlamda çalışmanın içeriğinde birkaç kez ifade edildiği gibi, özellikle Osmanlı örfi hukukuna ilişkin fikirleri tartışılmaya devam edilmektedir.

⁴⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri, **Türkler**, C.IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları. (Söz konusu makale için ayrıca bkz: **Vakıflar Dergisi**, C.II, (1974), s.279-304.)

⁴⁸ Çakır, " 'Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s.50.

⁴⁹ Çakır, " 'Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s.42-43.

⁵⁰ Çakır, " 'Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine' Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan, " s.42.

Barkan'ın sadece nazariyi söylemenin rahatlığı ve tembelliğinden yararlananlara kızgın olduğu anlaşılmaktadır⁵¹. Zira kendisi de analizlerini sadece nazariyeye dayandırmamış, uygulamaya da gerekli önemi vermiş, bilgisayar teknolojisinin olmadığı dönemde, okumalarından çıkardığı tabloların sayı hanelerini elle çizmiş, grafiklere döküp, tek tek değerlendirmiş ve sağlamasını yapmıştır⁵².

Barkan hakkındaki bu çalışmayı şu ifade ile tamamlamak uygun olacaktı: "Tarihi savaş, zafer, fetih, yenilgi, kahraman, hain sarmalından çıkarıp insanla, sayılarla kavramak!. Popülerliğin uzağında, yüzbinlerce belge tarayıp asırları sosyal, kültürel ve ekonomik tablolara dönüştürmek!. Osmanlı söz konusu olduğunda iğneyle kuyu kazmaktan farksız denilebilecek hayalin, bu ağır yükün altına omuzunu uzatan kişiydi Ömer Lütfi Barkan"⁵³.

Bibliyografya

AKMAN, Mehmet "Fuad Köprülü'nün Hukuk Tarihçiliği, " Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, sayı 4, (2007-Güz), s. 7-14.

BARKAN, Ö. Lütfi, Türk Hukuk Tarihi (Teksir), İstanbul, 1951.

BARKAN, Ömer Lütfi, Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Târihi, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970.

BARKAN, Ömer Lütfi, XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar, C. I, yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001.

BARKAN, Ömer Lütfi, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, C.I ve II, (Tıpkıbasım), yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler, " Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, C.I, (Tıpkıbasım), yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000.

BARKAN, Ömer Lütfi, Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1, 1.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980.

⁵¹ Barkan, bu yaklaşım tarzı ile Köprülü'nün fikirlerini Türk Hukuk Tarihi ders notlarında tekrarlamakta "muhtelif İslâm memleketlerinde, her zaman hep aynı dinî prensiplerin hâkimiyeti dolayısıyla aynı hukuk nizamlarının hiç değişmemiş olduğunu zannetmek doğru olmaz" dedikten sonra "İslâm memleketlerinin her birinde kendilerine mahsus hususî şartlar içinde ayrı olarak tekevvün etmiş bulunması lâzım gelen çeşitli hukuk sistemlerini, İslâmiyetin bazı esas hükümlerinin tatbikile izah etmek istemek, her şeyi mukaddes kitapta bulmak veya kitaba uydurmak isteyen bir medrese dogmatizm ve iskolastiğinin hukuk tarihinin en büyük düşmanı bir zihniyet olarak kendini göstermesinden" bahsetmektedir. (Barkan, **Türk Hukuk Tarihi** (Teksir), s.103; ayrıca bkz: Köprülü, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?" s. 14-22, s.21, dn: 31.)

⁵² Özgürel, **Küllenen İzler**, s. 184.

⁵³ Özgürel, **Küllenen İzler**, s. 179.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Zirai Lejislasyon Hareketleri: İsviçre Medenî Kanununun Çiftçiyi Alakadar Eden Maddelerindeki Tadiller ve Zirai Mülklerin Borçlarından Kurtarılmaları Hakkında 12 Aralık 1940 Tarihli Federal Kanun,” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XII, sayı 1, (1946), s. 209-237.

BARKAN, Ömer “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659),” Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C.III, sayı 5-6, (1966), s. 1 vd.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri,” Türkler, C.IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları. (Söz konusu makale için ayrıca bkz: Vakıflar Dergisi, C.II, (1974), s.279-304.)

BARKAN, Ömer Lütfi, “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi,” Tanzimat I, C.I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 321-421.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri,” Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XLI, sayı 1-4, (1985), s. 39-46.

BERKTAY, Halil “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi,” Toplum ve Bilim, sayı 54, (1991), s. 19-45.

BURKEI Peter, **BLOCH** Marc, **FEBVRE** Lucien vd., Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, der: Ali Boratav, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2007.

ÇAKIR, Coşkun, “‘Devletin Tarihinden Toplumun Tarihine’ Yeni Bir Tarih Paradigması ve Ömer Lütfi Barkan,” Doğu Batı Türk Düşünce Serüveni Akademidekiler, yıl 3, sayı 12, (Ağustos Eylül Ekim 2000), s. 35-63.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?” İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, ed: Orhan F. Köprülü, 2.bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Ömer Lütfi Barkan,” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1992, s.74-76.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Hocalarım Cavid Baysun ve Ömer Lütfi Barkan,” **Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler Ankara 18-20 Mart 2010**, Ed. Mehmet ÖZ, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 3-6.

OSMANAĞAOĞLU, Cihan, Ziya Gökalp’te Türkçülük Akımı, 1.bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2008.

ÖZDEĞER, Hüseyin, “Ömer Lütfi Barkan,” Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, C.I (Tıpkıbasım), yay.haz: Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000, s.XIII-XVI.

ÖZGÜREL, Avni, Küllenen İzler, 1.bs., İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2009.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ömer Lütfi Barkan,” Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XLI, sayı 1-4, (1985), s. 3-38.

Ek 1

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

23.K.Sani.1942

Tebrik İşleri Direktörlüğü

Numara: 30/I

Üniversite Rektörlüğüne
İstanbul

Adı ve soyadı	Ömer Lütfü Barkan
Doğduğu yer ve yıl	Edirne 1318
Çıktığı okul	Strasbourg Üniversitesinden mezun
Tayin olunduğu işin	Adı Türk hukuku derslerini okutmak üzere Üni- Aylığı versite daimi ücret kadrosunda açık bul- Ücreti nan profesörlüğe
Yeniden, nakil, ilâve, açıktan	(3656 sayılı kanunun 18 inci maddesi ilave mucibince)
Eski veya bugünkü işinin	Adı İktisat fakültesi umumî iktisat ve ik- Aylığı ve aldığı tarih tisadî Doktrinler profesörlüğü. Ücreti 70
Selefinin	Adı Sadri Maksudî Arsal Ayrılmasını sebebi Ankara Hukuk fakültesine nakledilmiştir. Aylığı Ücreti 170
Tayine esas olan evrakın	Tarihi Üniversite Rektörlüğünün 10.I.1942 tarih : Numarası ve 6103 sayılı yazısı.

937, sayılı ve 22/I/1942 tarihli kararla Ömer Lütfü Barkan
ilave olarak tayin edilmiştir. Emirlerinizi saygılarımla rica
ederim. Atanmıştır. Tebliğine saygılarımla sunarım.

Aşının Aynısı

Zatîleri Direktörü

Ek 2

10.11.1940

M. 1998

Üniversite Rektörlüğüne

Profesör Sadri Maksudî Arsal'ın Ankara Hukukuna alınması üzerine Fakültemizde münhal kalan Türk Hukuku Tarihi dersini vekâleten İktisat Fakültesi Doçentlerinden Ömer Lütfü Barkan'a verdirmeyi düşünüyoruz.

Ömer Lütfü Barkan halihazırda Türk Hukuku Müesseseleri tarihile en çok meşgul olan çalışkan ve hevesli bir gençtir. Bu ders üzerinde Muvaffak olacağını kuvvetle tahmin etmekteyiz. Türk Hukuku Tarihi dersi zaten yapılmış ve müdevven değil, tedvin edilecek bir derstir. Ve bunun tedvinini Ömer Lütfü Barkan gibi bu sahada zevk ile çalışabilecek gençlerin işi olacaktır.

İkinci Sömestride başlatacağımız bu ders için kendisine münasip miktarda vekâlet ücretinin verilmesine müsaade buyrulmasını rica eder ve saygılarıma sunarım.

Dekan

D. K. R.

155

Ek 3

21.1.42

61

Universite Rektörlüğüne

1940-1941 ders yılında Türk Hukuku Tarihi dersi vekâleten profesör Ömer Lütfi Barkan tarafından okutulmuştur. Bu ders yılı ibtidasındanberi aynı ders kendisi tarafından tedris ediliyor. Prof. Sadri Maksudi Arsal'ın ayrılması üzerine münhal olan, daimî ücret kadrosundan 170 liralık bu yere Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın asaleten tayinini saygılarımla rica ederim.

Dekan

A. L. N.

Ek 4

1898 17.11.41
Universite Rektörlüğüne

Fakültemizde açık bulunan Türk Hukuku Tarihi derslerine ücret kadrosundan 170 lira Profesörlük tahsisatının üçte biri ile İktisat Fakültesi Profesörü Ömer Lütü Barkan vekâleten geçen sene tayin edilmişti.

1941-1942 Tedris yılında da aynı dersi tedrise başlamıştır. Kendisinin bu kûrsûye münasip bir maaş veya ücretle tayinini saygılarımla rica eylerim.

Dekan

D. L. n.

Ek 5

T. C. ●
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
HUKUK FAKÜLTESİ
DEKANLIĞI
2224

İstanbul, 11/5/942

Prof. Ömer Lütfi Barkan

Fakültemiz birinci sınıf talebesinin ikmal ve mazeret devresine ait Türk H. Tarihi dersinin imtihanı 26/X/943 Salı günü yazılı olarak yapılacaktır.

Keyfiyeti saygılarımla bildiririm.

Dekan

Ek 6

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

30.XI.1944

Tebliğ İşleri Direktörlüğü

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne

Numara : 30/1
23041

Adı ve soyadı	Ömer Lütfü Barkan	
Doğduğu yer ve yıl	Edirne 1318	
Çıktığı okul	Strasbourg Üniversitesinden mezun.	
Tayin olunduğu işin	Adı	Türk Hukuk derslerini okutmak üzere Uni- versite kadrosunda açık bulunan Profesörlüğü
	Aylığı	50 (2/3 ile)
	Ücreti	
Yeniden, nakil, ilâve, açıktan	Ek (3656 sayılı kanunun 18 inci maddesi gereğince) 4644 sayılı kanun uyarınca	
Eski veya bugünkü işinin	Adı	Türk Hukuku derslerini okutmak üzere Üniversite Daimi Ücret kadrosunda açık bulunan Profesörlüğe
	Aylığı ve aldığı tarih	
	Ücreti	170 (2/3 ile)
Selefinin	Adı	Endisi
	Ayrılmasının sebebi	
	Aylığı	
	Ücreti	
Tayine esas olan evrakın	Tarihi	
	Numarası	

1652 sayı ve 30/XI.1944 tarihli kararla Ö. Lütfü Barkan ek olarak
Atanmıştır. Tebliğini saygılarımla dilerim.

Ashinur Aydın
14.XII.1944

Zatılgari Direktörü
İmza

30/11/1944

M

Ek 7

örnek

T.C
İstanbul Üniversitesi
Rektörlüğü
Yeni İşleri Müdürlüğü
No: 392

19/III/1947

Hukuk Fakültesi Dekanlığına

4/III/1947 gün ve 314 sayılı yasa ektir:
Türk Devrim Tarihi Enstitüsünün ilmi denetçe ve Yönetim Kurulunun 21/Mart/1947 tarihli 9 uncu Genel Toplantısının Milli Eğitim Bakanı Sayın Neşat Yemettin Sirer'in isten bulda bulunması dolayısıyla 24/Mart/1947 Cuma gününe tehir edildiği adı geçen Bakanlıkten bildirilmiştir.
İlgiliere duyurulmasını saygılarımla dilerim.

Rektör a.
F.Z. Rüçü

Aslı Gibidir.

no: 412

Prof. Ş. Lütfü Barkan

26 /III/1947

Türk Devrim Tarihi Enstitüsünün 9 uncu Genel Toplantısının 20/Mart/1947 Cuma gününe tehir edildiği hakkında, Rektörlükten alınan yasa sureti yukarıya çıkarılmıştır.
Kayfiyetli saygılarımla bildiririm.

Rektör

Salari 2. da

Ek 8

5/IX/1949

2519

Prof.

Ömer Lütfi Barkan

"Eykafı Ümem" adlı yedi ciltlik eserin 25.000 liraya Fakültemiz tarafından satın alınması, müellifin varisi tarafından teklif edilmektedir. Bu eserin zatı alınizle birlikte Ord.Prof.Ebül'ula Mardin,Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Prof.Ferit Hakkı Saymen tarafından tetkiki, ilmi bir değeri ve Fakültemiz için alınmasında fayda bulunup bulunmadığı -nın ve teklif edilen fiyat hakkındaki mütalamızın müsterek bir raporla De kanlığa 15/X/1949 tarihine kadar bildirilmesini reca eder, derin saygılarımı sunarım .

Dekan

7. N. B.

NOT:

Eser, Ord.Prof.Dr.Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na sunulmuştur .

SE. 5/IX/1949

EK.

rapor 2